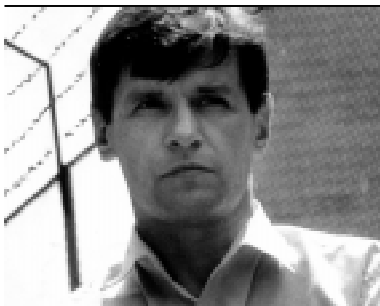

Сяргей Шаўцоў

...цікава, ці ўзрадаваўся б Джордж Оруэл, калі б убачыў, што наша рэальнасць пераўзышла ягоныя фантазіі?..

Купіце дом

Вясковы дзёньнік 2002-га году

Я даўно зразумеў: ня трэба гойсаць па краіне з кутка ў куток, каб атрымаць уяўленьне пра сённяшняе жыцьцё беларусаў. Больш прадуктыўна — паназіраць за адным месцам, пажадана, добра знаёмым. Скажам, за радзімай. Што можа быць знаёмым лепш, чымсьці радзіма? Такім чынам, задача заключаецца толькі ў тым, каб глядзець і думаць, заўважаць і аналізаваць. Усяго толькі...

1.

Люблю чытаць аб'явы. Асабліва, калі бываю дома. У аб'явах можна знайсці шмат цікавага і павучальнага. Нават у абсалютна незнаёмым горадзе атрымаць уяўленьне пра асаблівасці мясцовага жыцця найпрасцей менавіта праз аб'явы.

У маёй Церахоўцы — мястэчку, што пад Гомелем — самыя адметныя аб'явы зьяўляюцца каля пасялковага савету. Тут, я сказаў бы, адчуваецца пульс сацыяльна-эканамічнага

жыцця радзімы. Як вялікай, так і малой. Зрэшты, па-мойму, радзіма бывае толькі ад-на — малая.

Гэтым разам вывесілі сьпіс тых, хто завінаваціўся па кватэрнай плаце. З указаньнем імя, прозьвішча, імя па бацьку і адрасу. Усяго 40 чалавек, а сумы па мясцовых мерках даволі адчувальныя: 80, 60, 40, 30 тысячаў рублёў, самая маленькая — недзе 3 тысячы.

Побач са мною стаяць тры жанчыны з камунгасу. Сьпіс яны абмяркоўваюць зласьліва, чыста па-жаночы: «А-а, гэты алкаголік... Дзе ж яму за кватэру плаціць! Сябе самога засталася прапіць!». «А што, хіба ў сьпісе ўсе — алкаголікі?» — пытаюся. «Ды не... — крыху разгублена адказвае адна. — Пенсіянеры больш... Альбо тыя, што без працы сядзяць... Ды яшчэ перасяленцы...»

Раней не плаціць за кватэру было сорамна. Праўда, раней і плата была сімвалічная. Можна сказаць, яе як бы і не было. Цяпер рост кватэрнай платы ўпэўнена абганяе рост зарплаты. Хутка, відаць, абгоніць. І тут, як у марафоне: нехта адстаў, нехта сышоў з дыстанцыі. Пераважная большасьць пакуль бяжыць у сярэдзіне, а лідзіруючая група малалікая.

...У канцы аб'явы — «апошнія кітайскае папярэджаньне»: злосьных не плацельшчыкаў прыцягнуць да суда. Ня думаю, што гэта некага моцна страшыць. Заяц, якога загналі ў кут, перастае баяцца...

2.

Дома ў бацькоў гучыць, зразумела, толькі беларускае радыё. Цэлы дзень. Воленс-ноленс, даводзіцца слухаць.

Інтэрв'ю з дырэктарам цяплічнага камбінату: «Калі газ нам ня будуць прадаваць па ільготным кошце, дык давядзецца закрываць вытворчасць...» Ну і закрывай. Напалохаў. Хто ў нас купляе агародніну ў краме? Мо, дзівакі нейкія. Адно з двух: людзі альбо вырошчваюць на дачы, альбо купляюць на рынку, дзе ёсьць выбар і можна дамовіцца аб кошце.

У краме ж не патаргуешся, прадаўцам кошт «спусьцілі» зверху. Калі агародніна страціць таварны выгляд, цану зьнізяць, а потым — зьвялую агародніну выкінуць на звалку. Цыкл завершаны: з зямлі — у зямлю.

Таму агароднінную краму непадалёк ад нашага дому зачынілі. Потым ператварылі яе ў звычайны гастронам. Крыху далей, за два прыпынкі, ёсьць крама «Насеньне». У поўнай адпаведнасьці з законамі попыту і прапановы. Насеньне купяць, а гнілыя агуркі — не. Прыватнік зноў атрымаў бліскучую перамогу...

А навошта тады ўтрымліваць вялізны цяплічны камбінат, прашу прабачэньня за каламбур, у цяплічных умовах? Прыватнік увогуле ня просіць ніякіх умоваў. Дайце яму кавалак зямлі — і ўсё будзе. Даўно ні для кога не сакрэт, што бульбай і агароднінай краіну забясьпечвае менавіта прыватнік. Гэта з рыпам, але прызнае нават высокае сельскагаспадарчае начальства.

Перафразуючы вядомы выраз: дайце мне матэрыяльны інтарэс — і я перавярну рынак. І без усялякіх ільготаў.

3.

Адна нашая жанчына пайшла на пенсію. Напісаў і засьмяяўся: раней нам настойліва рэкамендавалі пісаць — «на заслужаны адпачынак». Сьмешна таму, што адпачынак чалавек заслужыў, а пенсію?

Дык вось, жанчына «заслужыла» пенсію ў 40 тысячаў рублёў... І заплакала, бо гэта сапраўды гора — жыць сёньня на такія грошы. На адзін хлеб, я палічыў, пойдзе 8-9 тысячаў у месяц. Заплаці за сьвятло, газ, яшчэ ськіяткія, апроч хлеба, прадукты — што застаецца? Менш, чым нічога.

Жанчына спачатку абуралася, паехала шукаць праўду ў Добруш. У

адзеле сацзабеспячэння ёй патлумачылі: існуюць нейкія каэфіцыенты, і, паводле якіх ёй і вызначылі гэтакі памер пенсіі. Жанчына, вядома, нічога не зразумела і ўсю дарогу да дому праплакала. Каэфіцыенты ёсьць — жыцця няма...

Страшна тое, што ёй ніхто не дапаможа. Яна так і застанеца на збочыне. Бо першымі закладнікамі любога часу «пераменаў» зьяўляюцца якраз старыя і малыя. Адныя ўжо, а другія яшчэ ня могуць працаваць. І першых, і другіх утрымліваюць трэція — працуючыя. Пенсіянераў у нас — усё больш, а працуючых — усё менш. І працуюць яны ўсё менш... Тут пакуль нічога ня зьменіш, бо зьмяняць нешта трэба было гадоў дзесяць таму. А цяпер без ахвяраў не абысьціся. Нікому невядомых і нікому, па сутнасці, непатрэбных...

4.

У калгасе, што на ўскрайку пасёлку, зноў зьмяніўся старшыня. Калі не памыляюся, чацьвёрты за апошнія чатыры гады. Папярэдніка забралі ў райцэнтр. Цяпер ён будзе галоўным раённым аграномам. Гэта называецца — ратацыя кадраў. Новасьпечаны аграном адрозьніваўся тым, што спакойна сядзеў у сваім кабінце, і езьдзіў толькі на розныя нарады ў Добруш. Праца немалая, праўда, бо нарады адбываюцца ледзь ня кожны дзень. Асаблівай інтэнсіўнасьці яны дасягаюць пасля селектарных нарадаў з Мінску.

Гутару з новым старшынём. Яму крыху за сорок, мажны, упэўнены ў сабе, толькі вочы сумныя. Гаворым пра гаспадарчыя справы, хаця размова ня клеіцца. Перад гэтым я пахадзіў па «аб'ектах» — пустэча, разбурэнне. Некалі тут быў вялізны жывёлагадоўчы комплекс, цялушак дарошчвалі і прадавалі па ўсім раёне. Самі будынкі, дакладней сьцены ды дах, яшчэ захаваліся. А больш нічога — амаль усё раскрадзена.

Пад канец гутаркі пытаю:

— Чаму вы пагадзіліся на гэтую пасадку? Навошта вам усе гэтыя клопаты?

Ён доўга маўчыць, глядзіць у вакно, потым неяк стомлена адказвае:

— У раёне за апошні год з 22 старшыняў калгасаў зьмянілася 17... Хлопцы сыходзяць — хто на мытню, хто на фірму. Адным словам, не прападаюць... Думаеш, я тут надоўга затрымаюся? Што-небудзь ня так — і каленам пад ср.... Сёньня ўвогуле лепш дурнем прыкінуцца — больш пражывеш. Намі дурні камандуюць, ну і мы гэтак жа вымушаныя... Ат, выганяць — таксама не прападу. Тут вопыт набываеш, як справу арганізаваць, як народам кіраваць. Усюды потым будзеш жаданы. Я ж ведаю...

Старшыні загадалі ў калгасе правесці рэформу. Сабралі сход: што будзем рабіць — распускаць калгас ці не? Калгасьнікі аднагалосна прагала-савалі: не. У калгасе дзесьці 200 работнікаў, а на іх — больш за 400 пенсіянераў. Гэтыя і пераважылі. Бо яны — баяцца. Ня будзе калгасу, на іх увогуле забудуцца.

Пытаюся ў старшыні, што ён думае пра рэформы. Ён зноў маўчыць, потым кажа кароткае брыдкае слова і гучна сьмяецца...

5.

Я гэтага мужчыну бачыў на нашым вакзале яшчэ ў верасьні мінулага году. Ён драмаў на лаўцы. Час ад часу адкрываў вочы: погляд быў пусты, абьякавы. Падалося, што бомж. Хаця, адкуль яны ў нашым пасёлку? Іх тут ніколі не было.

У кастрычніку ён павесіўся...

Маці расказала мне пра яго. У мужчыны было трое братоў і маці. Адзін

за адным браты памерлі ў розных гарадах СНД. Потым памерла маці. Чалавек застаўся адзін. Татальна адзін.

Ён жыў у матчынай хаце. Паліва не было, грошай не было, ежы не было. Праседзеўшы ноч у халодным пакоі, галодны і стомлены ён ішоў на вакзал. Там спаў, бо на вакзале тапілі і было цёпла. Ім, вядома, ніхто асабліва не цікавіўся: чалавек дый чалавек... На што жыў, чым харчався — невядома. Да пенсіі не дапрацаваў, скарацілі. Іншай працы ў пасёлку не знайшоў. Доўга такое жыццё працягвацца не магло.

І ён павесіўся. Яго скарацілі і з жыцця...

Большасць самазабойстваў здараецца па звычайнай дурноце — пра гэта сведчаць урачы «хуткай дапамогі». У гэтым жа выпадку ўсё было заканамерна. Пра мінулае толькі самотныя ўспаміны, наперадзе — нічога. Чорны квадрат. Пустэча.

Праўда, я думаю, што яго забіў час. Час, калі кожны сам за сябе. Памры ты сёння, а я заўтра. Ёсць людзі моцныя, ёсць слабыя. Хрысціянскі закон: моцны дапамагае слабаму — сёння не спрацоўвае. На ўсіх не хапае. Пяцьцю хлябамі накарміць пяць тысячаў не ўдаецца. Каму не хапіла, той асуджаны. Як кажуць ваенныя людзі — разумныя страты...

Жыццё — чыгуначная каляіна. Шпалы — гады. Увесь шлях — лёс. Рэйкі — два варыянты лёсу, бо іх заўсёды толькі два: твой і ня твой. Нехта даеце да канцавога пункту. Нехта сядзе на прамежкавай станцыі.

Вось толькі ня трэба высаджваць гвалтам. Нават калі едзеш «зайцам»...

6.

Калі з нашага пасёлку ідзеш на ўсход, дык якраз трапляеш на Пралетарку — так называецца раён былой бальніцы. Яе чамусьці пабудавалі ў трох кіламетрах ад пасёлку. Бальніца — былая, бо яе даўно няма. У капітальным будынку зараз жыве адзін чалавек — фермер Валодзя. Хаця, вядома, крыху сьмешна: у нашыя дні фермер як від амаль выведзены. Але...

Але Валодзя жыве. Дрэнна, ды жыве. Справу пачынаў бацька — памёр ад інсульту. Валодзю засталася бальніца. Жыць там, як я зразумеў, немагчыма. Столі высачэзныя: такое памяшканьне атапіць практычна нельга.

Як бацька ваяваў «за зямлю, за волю» — гэта гісторыя асобная і для людзей з моцнымі нервамі. Увогуле, атрымліваецца прыгожа, у традыцыйных савецкай журналістыкі: сын працягвае справу бацькі Але я гляджу навокал, на гэты бардак і разбурэнне, на горы металалому, сьмецьце, на мышку, што бегае паміж рамамі, — не, савецкая журналістыка тут адпачывае...

— Пра што ты марыш, Валодзя?

— Ды вось, трэба б столі знізіць... А то ўзімку зноў будзе холадна...

Я хаваю блакнот. Суду ўсё ясна. Калі марай фермера зьяўляецца праблема абагрэву памяшканья, дзе ён жыве, то... То аб чым гаварыць? Пра што гаварыць, калі ў куточку стаіць батарэя пустых пляшак з-пад гарэлкі? Пра што гаварыць, калі сьметнік размяшчаецца непасрэдна ля ўваходу ў, з дазволу сказаць, дом?

Хаця, зрэшты, што тут такога? Якая краіна, такія і фермеры.

7.

На наш ільнозавод мне даўно хацелася схадзіць. Што я там чакаў убачыць? Ды сам ня ведаю.

Каля праходной купкамі стаялі рабочыя і смалілі танную «Астру» (драгаія цыгарэты ў нас кураць толькі «мянялы» — з-за адсутнасці абменных пунктаў гэты «бізнэс» на мяжы з Украінай працьвітае) абмяркоўваючы чарговы выступ прэзідэнта і расказвалі сьвежыя паказкі пра яго. Тут выйшла сакратарка, прышпіліла на дошку аб'яваў паперку. Мужчыны пакідалі «бычкі» і моўчкі сталі тую паперку чытаць.

— Ну-у-у... Адвалілі... — пачулася.

Аб'ява паведамляла, што кожны работнік ільнозаводу прэміруецца з нагоды Дня работніка сельскай гаспадаркі. Прэмія складала 3 тысячы 660 рублёў. Кожнаму. Рабочыя пачалі каментавачь суму прэміі, праз слова згадваючы «маці» ў розных спалучэннях.

«Якраз на бутэльку гарэлкі ды кілку», — пазней пракаментавалі гэта дырэктар заводу. Зарплата самога дырэктара за апошні месяц складала крыху больш за 100 тысячаў рублёў. Дырэктар сам паказаў мне свой разліковы квіток, як падалося — паказаў з гонарам. Калі ён кажа, колькі зарабляе, — яму ня вераць. А адзін знаёмы гомельскі яўрэй глыбокадумна рэзюмаваў: «За такую зарплату можна займацца толькі шкодніцтвам».

У гэтых словах, вядома, ёсьць «сярмяжная» праўда, аднак ня ўся. Калі займацца шкодніцтвам, могуць пасадзіць. І саджаюць. Хаця само паняццё «шкодніцтва» сёння крыху, так бы мовіць, размылася. Скажам, ня выплацілі своечасова зарплату рабочым —шкодніцтва. Ужо, як кажуць, «артыкул». І прадпрыемства вымушанае браць крэдыт, каб выплаціць зарплату, каб дырэктара не пасадзілі, не знялі і г.д.

Джордж Оруэл тут — адпачывае. Разам з «1984» і «Жывёльным дваром». Цікава, ці ўзрадаваўся б ён, калі б убачыў, што нашая рэальнасць пераўзыйшла ягоныя фантазіі?..

8.

Мы паступова набліжаемся да еўрапейскіх стандартаў. Толькі крыху своеасабліва.

Напрыклад, уведзенае абавязковае страхаваньне аўтамабіляў. Як прынята ў сьвеце. Ну і добра. Але ўзьнікаюць пэўныя праблемы дробнага характару.

На адным з пасялковых прадпрыемстваў дырэктар па прычыне ўсеагульнага страхаваньня ня можа нікуды выехаць. Страховаць транспарт трэба, але заводзік на гэта грошай ня мае. Адпаведна, ДАІ можа спыніць машыну і арыштаваць. Сітуацыя анамальная, але выйсьце знайшлі.

Калі трэба куды паехаць, наймаюць прыватніка і аплочваюць яму выдаткі. У прынце, гэта сьмешна, ды сьмяяцца штосьці ня хочацца. Наадварот, узнікае крамольная думка: а калі дырэктара зняць, а на яго месца пасадзіць прыватніка? З застрахаванай машынай. Шчыра кажучы, завод страціў бы ня шмат. Усё роўна ён аганізуе і вось-вось «аддасць канцы». Якая розніца, хто будзе пры гэтым дырэктарам? У нас незаменных няма. Вось менавіта ў нас — няма.

З іншага боку, імкнуча ў Еўропу і быць еўрапейскай краінай — дзьве вялікія розніцы. Правільныя законы можна прыняць лёгка і хутка. Цяжэй з умовамі, пры якіх законы пачынаюць працаваць і мець нейкі сэнс...

9.

Гэтага чалавека мой бацька некалі вучыў. Потым ён сам стаў настаўнікам. Яму цяпер крыху за пяцьдзесят і ў яго першая група інваліднасьці. Аляксандр, так яго завуць, днямі сядзіць у інваліднай калясцы каля адчыненых на вуліцу дзьвярэй. Там ходзяць людзі, езьдзяць машыны, адным словам, ідзе жыцьцё. Аляксандр хадзіць ня можа, у яго такая хвароба. Нейрахірург у Гомелі яму сказаў калісьці: «Вам, дарагі, інваліднасьць трэба было даваць яшчэ гадоў 15 таму».

Яму засталася жыць ня так многа. І Аляксандр пра гэта ведае. Пры даволі прыстойнай пенсіі дзесьці адсоткаў 70 з яе Аляксандр аддае за лекі. За імі ходзіць у аптэку суседка Наташа. Іншым разам яна прынясе і супчыку. Часта ў Аляксандра ёсьць толькі хлеб.

Наташа прыносіць таксама і ваду. У хаце водаправоду няма, трэба цягацца да суседняга дому, дзе калонка. У доме Аляксандра некалі месцілася раённая міліцыя (тады яшчэ быў Церахоўскі раён). Сёння тут пяць ква-

тэраў. У каго былі грошы, той ваду правёў. У Аляксандра іх няма, адпаведна, вады таксама.

Камунгас яму ваду падвесьці ня можа, бо грошай таксама няма. Летась Лукашэнка ездзіў на мяжу трох краінаў, да помніку дружбе народаў. Дарога туды ідзе праз пасёлак. Натуральна, быў моцны «аўрал». Тэрмінова ўсё фарбавалі і бялілі. У суседнім доме, праўда, грошай хапіла толькі, каб пабяліць тую сцяну, якая глядзіць на гомельскую дарогу. Меркавалася, што прэзідэнт ёю і паедзе. А ён паляцеў верталётам. Грошы ляснулі...

Што застаецца Аляксандру? Дажываць. Бо ў гэтай краіне ўсё вымяраецца па прынцыпе «карысна — некарысна». Трактарыст, які арэ зямлю, каб пасеяць хлеб — карысны. А інвалід, які нічога ня робіць, а есці хоча — некарысны. Ну а чыноўнік, маленькі ці вялікі — сам сябе робіць карысным. Лагічна?..

10.

Цікава назіраць, як увесну садзіць бульбу суседка. Яна ў гаспадарцы адзіны работнік: муж паралізаваны. Участак даволі вялікі, адной ёй ня справіцца.

Суседка ідзе па іншых суседзях і родзічах. Па сутнасці, на вуліцы амаль нікога не засталася: вуліца вымірае. Больш-менш працаздольная хіба суседка насупраць. Яна ды яшчэ дзве-тры родзічкі — можна і бульбу садзіць. А потым пачынаецца абмен: я табе садзіла, ты мне дапаможаш. Такім чынам садзяць бульбу ўсе.

Іду вуліцай — у гэтай хаце ўжо ніхто не жыве, і тут, і тут, а ў гэтай — памірае мужчына, яго даглядае сын, міліцэйскі пенсіянер, і чакае не дачакаецца, калі бацька памрэ. З тых, каго я ведаў з дзяцінства, засталіся лічаныя людзі.

Новыя гаспадары зьяўляюцца. Чатыры сям'і купілі дамы ў яшчэ адносна заможныя гады ў сярэдзіне 90-х, перабудавалі, адрамантавалі, жывуць. Але новых значна менш, чым было старых... Працэс змены пакаленьняў застаецца незавершаным. Калі я чытаю альбо чую размовы наконт старэння і вымірання нацыі, дык перад вачыма паўстае мая вуліца. Дзе я вырас, дзе ў мяне ўсё яшчэ ёсьць магчымасьць да каго-небудзь прыехаць. Гэта так важна, каб была магчымасьць да каго-небудзь прыехаць...

У бацькі майго аднакласьніка памёрла жонка, ён застаўся адзін і яму самотна. Аднакласьнік кліча яго ў Мінск, да сябе, у яго двухпавярховы катэдж. Але бацька пакуль паехаць ня можа. Бо ня можа прадаць дом. Будынак капітальны, з белага цэглы, вялікі, з такімі ж капітальнымі гаспадарчымі пабудовамі, водаправодам, газам, непадалёку ад чыгуначнай станцыі. Адным словам, усе выгоды. Пакупнікоў няма. Ён рэгулярна піша аб'явы, але — ніхто не цікавіцца.

Калі што-небудзь можа найбольш яскрава сьведчыць пра становішча ў краіне, дык менавіта гэта: дом няма каму прадаць... Бо — няма каму купіць...

